ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
NILS WAHL
της 16ης Οκτωβρίου 2014[1]

Συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-482/13, C-484/13, C-485/13 και C-487/13

Unicaja Banco SA
κατά
José Hidalgo Rueda (C-482/13),
María del Carmen Vega Martín (C-482/13),
Gestión Patrimonial Hive SL (C-482/13),
Francisco Antonio López Reina (C-482/13),
Rosa María Hidalgo Vega (C-482/13),
Caixabank SA
κατά
Manuel María Rueda Ledesma (C-484/13),
Rosario Mesa Mesa (C-484/13),
José Labella Crespo (C-485/13),
Rosario Márquez Rodríguez (C-485/13),
Rafael Gallardo Salvat (C-485/13),
Manuela Márquez Rodríguez (C-485/13),
Alberto Galán Luna (C-487/13),
Domingo Galán Luna (C-487/13)

[αιτήσεις του Juzgado de Primera Instancia e Instrucción de Marchena (Ισπανία) για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]

«Οδηγία 93/13/ΕΟΚ — Σύμβαση καταναλωτικής πίστεως — Καταχρηστικές ρήτρες — Μη δεσμευτικός χαρακτήρας — Κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα προκειμένου να πάψει η χρησιμοποίηση καταχρηστικών ρητρών — Διαδικασίες εκτελέσεως υποθήκης»

1. Είναι πιθανόν ότι κατά τον χρόνο θεσπίσεως της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ[2] τα περισσότερα κράτη μέλη δεν είχαν προβλέψει τις συνέπειες που έμελλε να έχει αυτή επί των εννόμων τάξεών τους περίπου 20 χρόνια αργότερα.

2. Ένα τέτοιο κράτος μέλος είναι το Βασίλειο της Ισπανίας. Μετά την απόφαση επί της υποθέσεως Aziz[3], ο Ισπανός νομοθέτης θέσπισε πρόσφατα μια νέα νομοθεσία[4] με σκοπό να επιλύσει, μεταξύ άλλων, τα προβλήματα που είχε διαγνώσει το Δικαστήριο με εκείνη την απόφασή του. Το Δικαστήριο είχε την ευκαιρία να εξετάσει τη συγκεκριμένη νομοθεσία[5]. Οι υποθέσεις που το αιτούν δικαστήριο

1 — Γλώσσα του πρωτοτύπου: η αγγλική.

2 — Οδηγία του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές (ΕΕ L 95, σ. 29).

3 — C-415/11, EU:C:2013:164.

4 — Νόμος 1/2013 της 14ης Μαΐου 2013, περί μέτρων για την ενδυνάμωση της προστασίας των ενυπόθηκων οφειλετών και περί της αναδιαρθρώσεως του χρέους και του κοινωνικού μισθώματος (Ley 1/2013 de medidas para reforzar la protección a los deudores hipotecarios, reestructuración de deuda y alquiler social, στο εξής: νόμος 1/2013), *BOE* αριθ. 116 της 15ης Μαΐου 2013, σ. 36373.

5 — Απόφαση Sánchez Morcillo και Abril García (C-169/14, EU:C:2014:2099).

υποβάλλει ενώπιον του Δικαστηρίου φέρνουν στο φως μια πτυχή του νόμου 1/2013 διαφορετική από εκείνη που το απασχόλησε στην υπόθεση Sánchez Morcillo και Abril García. Εν προκειμένω, το ζήτημα δεν είναι αν το ισπανικό δίκαιο καθιστά αδύνατον ή εξαιρετικά δύσκολο για τους καταναλωτές να προσφύγουν κατά μιας δικαστικής αποφάσεως η οποία διατάσσει αναγκαστική εκτέλεση κατά οφειλέτη, αλλά το αν οι ισπανικοί δικονομικοί κανόνες που διέπουν την αναγκαστική εκτέλεση ενυπόθηκης απαιτήσεως ικανοποιούν τις απαιτήσεις της οδηγίας 93/13, σύμφωνα με την οποία τα κράτη μέλη οφείλουν να μεριμνούν ώστε οι καταναλωτές να μη δεσμεύονται από καταχρηστικές ρήτρες.

3. Ειδικότερα, το Juzgado de Primera Instancia e Instrucción de Marchena (πρωτοβάθμιο πολιτικό και ποινικό δικαστήριο της Marchena, Ισπανία) –μαζί με άλλα ισπανικά δικαστήρια[6]– έχει υποβάλει στο Δικαστήριο προδικαστικά ερωτήματα που ουσιαστικά αφορούν μία από τις μεταβατικές διατάξεις του νόμου 1/2013. Η διάταξη αυτή επιβάλλει όριο στους τόκους υπερημερίας που μπορούν να αναζητηθούν μέσω της αναγκαστικής εκτελέσεως ενυπόθηκης απαιτήσεως: το επιτόκιο υπερημερίας δεν μπορεί να υπερβαίνει το τριπλάσιο του νόμιμου επιτοκίου. Αν το επιτόκιο υπερημερίας υπερβαίνει αυτό το όριο, τα δικαστήρια οφείλουν να παράσχουν στους πιστωτές τη δυνατότητα αναπροσαρμογής του επιτοκίου υπερημερίας, ώστε αυτό να περιοριστεί εντός του νομίμου ορίου. Οι εν λόγω αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως προσφέρουν στο Δικαστήριο μια ακόμη ευκαιρία να διασαφηνίσει τα όρια της επιδράσεως που ασκεί η νομοθεσία της Ένωσης περί προστασίας του καταναλωτή επί συναφών κανόνων του εθνικού δικαίου.

I – **Το νομικό πλαίσιο**

Οδηγία 93/13

4. Η αιτιολογική σκέψη 21 της οδηγίας 93/13 αναφέρει:

«[…] τα κράτη μέλη πρέπει να λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα ώστε να αποφεύγεται η παρουσία καταχρηστικών ρητρών μέσα στις συμβάσεις που συνάπτονται μεταξύ καταναλωτή και επαγγελματία· […] εάν παρ' όλα αυτά εμφανίζονται στις συμβάσεις καταχρηστικές ρήτρες, δεν θα δεσμεύουν τον καταναλωτή, η δε σύμβαση θα εξακολουθεί να δεσμεύει τα συμβαλλόμενα μέρη σύμφωνα με τους ίδιους όρους, εάν μπορεί να υφίσταται χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες».

5. Το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 διατυπώνεται ως εξής:

«Τα κράτη μέλη θεσπίζουν διατάξεις σύμφωνα με τις οποίες οι καταχρηστικές ρήτρες σύμβασης μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, τηρουμένων των σχετικών όρων του εθνικού δικαίου, δεν δεσμεύουν τους καταναλωτές, ενώ η σύμβαση εξακολουθεί να δεσμεύει τους συμβαλλόμενους, εάν μπορεί να υπάρξει και χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες.»

6. Το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 προβλέπει:

«Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε, προς το συμφέρον των καταναλωτών, καθώς και των ανταγωνιζόμενων επαγγελματιών, να υπάρχουν τα κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα, προκειμένου να πάψει η χρησιμοποίηση των καταχρηστικών ρητρών στις συμβάσεις που συνάπτονται από έναν επαγγελματία με καταναλωτές.»

6 — Επιπλέον της παρούσας σειράς αιτήσεων, αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως έχουν υποβληθεί και στις ακόλουθες εκκρεμείς υποθέσεις: C-548/13, Caixabank· C-602/13, Banco Bilbao Vizcaya Argentaria· C-75/14, Banco de Caja España de Inversiones, Salamanca y Soria, και C-90/14, Banco Grupo Cajatres.

7. Κατά το άρθρο 8 της οδηγίας 93/13, «τα κράτη μέλη μπορούν να θεσπίζουν ή να διατηρούν, στον τομέα που διέπεται από την παρούσα οδηγία, αυστηρότερες διατάξεις σύμφωνες προς τη Συνθήκη, ώστε να εξασφαλίζεται μεγαλύτερη προστασία του καταναλωτή».

Το ισπανικό δίκαιο

8. Κατά το άρθρο 1911 του ισπανικού Αστικού Κώδικα, προς εκπλήρωση των οικονομικών υποχρεώσεών του, ο οφειλέτης ευθύνεται με όλη την περιουσία του, παρούσα ή μελλοντική.

9. Το άρθρο 105 του νόμου περί υποθηκών (Ley Hipotecaria), ο οποίος κωδικοποιήθηκε με το διάταγμα της 8ης Φεβρουαρίου 1946[7] όπως τροποποιήθηκε από τον νόμο 1/2013, προβλέπει ότι μια υποθήκη μπορεί να συστήνεται ως εγγύηση για κάθε είδους οφειλή και δεν θίγει την απεριόριστη προσωπική ευθύνη του οφειλέτη η οποία καθιερώνεται στο άρθρο 1911 του Αστικού Κώδικα.

10. Το άρθρο 552, παράγραφος 1 του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας (Ley de Enjuiciamiento Civil), όπως αυτό τροποποιήθηκε από το άρθρο 7, παράγραφος 1, του νόμου 1/2013, προβλέπει ότι, αν ένα δικαστήριο κρίνει ότι κάποια από τις ρήτρες που περιέχονται σε εκτελεστό τίτλο μπορεί να χαρακτηριστεί ως καταχρηστική, τάσσει στα μέρη δεκαπενθήμερη προθεσμία για να αναπτύξουν σχετικώς τις απόψεις τους. Αφού ακούσει τα μέρη, εκδίδει απόφαση εντός των επομένων πέντε ημερών, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο άρθρο 561, παράγραφοι 1 και 3, του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας.

11. Ο νόμος 1/2013 πρόσθεσε επίσης το νέο εδάφιο 3 στο άρθρο 561, παράγραφος 1, του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, η οποία διατυπώνεται ως εξής:

«Σε περίπτωση που αναγνωριστεί ο καταχρηστικός χαρακτήρας μιας ή περισσότερων ρητρών, η σχετική απόφαση προσδιορίζει και τις συνέπειες της καταχρηστικότητας, διατάσσοντας είτε τη μη εκτέλεση της συμβάσεως είτε την εκτέλεσή της χωρίς την εφαρμογή των ρητρών που έχουν χαρακτηριστεί ως καταχρηστικές.»

12. Επιπλέον, το άρθρο 3, παράγραφος 2, του νόμου 1/2013 τροποποίησε το άρθρο 114 του νόμου περί υποθηκών με την προσθήκη μιας τρίτης παραγράφου η οποία διατυπώνεται ως εξής:

«Το επιτόκιο υπερημερίας για δάνεια ή πιστώσεις για την απόκτηση κύριας κατοικίας, για την εξόφληση των οποίων έχει συσταθεί υποθήκη επί της κατοικίας αυτής, δεν μπορεί να υπερβαίνει το τριπλάσιο του νόμιμου επιτοκίου και οι τόκοι μπορούν να απαιτηθούν μόνο επί του ανεξόφλητου κεφαλαίου. Οι τόκοι αυτοί υπερημερίας δεν κεφαλαιοποιούνται σε καμιά περίπτωση, με εξαίρεση την περίπτωση που προβλέπεται από το άρθρο 579, παράγραφος 2, στοιχείο a, του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας.»

13. Τέλος, η δεύτερη μεταβατική διάταξη του νόμου 1/2013 έχει ως εξής:

«Ο προβλεπόμενος από το άρθρο 3, παράγραφος 2, περιορισμός των τόκων υπερημερίας σε υποθήκες οι οποίες έχουν συσταθεί επί κυρίας κατοικίας εφαρμόζεται στις υποθήκες που συστήνονται μετά τη θέση σε ισχύ του παρόντος νόμου.

Ομοίως, ο εν λόγω περιορισμός εφαρμόζεται στους τόκους υπερημερίας οι οποίοι προβλέπονται σε δάνεια για την εξασφάλιση των οποίων συστάθηκε υποθήκη επί κυρίας κατοικίας πριν την έναρξη ισχύος του νόμου και οι οποίοι κατέστησαν απαιτητοί μετά από αυτήν, καθώς και στους τόκους που είχαν καταστεί απαιτητοί κατά τον χρόνο αυτό, αλλά δεν εξοφλήθηκαν.

7 — *BOE* αριθ. 58, της 27ης Φεβρουαρίου 1946, σ. 1518.

Στις διαδικασίες εκτελέσεως ή εξώδικης εκποιήσεως οι οποίες είχαν αρχίσει και δεν ολοκληρώθηκαν μέχρι την έναρξη ισχύος του παρόντος νόμου, καθώς και σε εκείνες στις οποίες έχει προσδιοριστεί το ποσό για το οποίο ζητείται η εκτέλεση ή η εξώδικη εκποίηση, ο γραμματέας του δικαστηρίου ή ο συμβολαιογράφος τάσσει στον επισπεύδοντα δεκαήμερη προθεσμία ώστε να αναπροσαρμόσει το ποσό αυτό σύμφωνα με τις διατάξεις της προηγουμένης παραγράφου.»

II – **Τα πραγματικά περιστατικά, η διαδικασία και τα υποβληθέντα προδικαστικά ερωτήματα**

14. Η κύρια δίκη αφορά τέσσερις διαφορετικές διαδικασίες αναγκαστικής εκτελέσεως οι οποίες κινήθηκαν από τις τράπεζες Unicaja Banco (υπόθεση C-482/13) και Caixabank (υποθέσεις C-484/13, C-485/13 και C-487/13) (στο εξής: τράπεζες) για την αναγκαστική εκτέλεση ενυπόθηκων αξιώσεων από συμβάσεις ενυπόθηκων δανείων που συνήφθησαν μεταξύ της 5ης Ιανουαρίου 2007 και της 20ής Αυγούστου 2010, για ποσά μικρότερα ή ίσα των 249 000 ευρώ.

15. Στην υπόθεση C-482/13, το ενυπόθηκο δάνειο είχε επιτόκιο υπερημερίας ύψους 18 %, δυνάμενο να αυξηθεί αν, σε περίπτωση αυξήσεως κατά τέσσερις μονάδες του αναθεωρημένου επιτοκίου, προέκυπτε υψηλότερο επιτόκιο, το οποίο πάντως δεν θα μπορούσε να υπερβαίνει το ανώτατο όριο ετήσιου ονομαστικού επιτοκίου ύψους 25 %. Στις υποθέσεις C-484/13, C-485/13 και C-487/13, τα ενυπόθηκα δάνεια είχαν επιτόκιο υπερημερίας ύψους 22,5 %.

16. Επιπλέον, όλες αυτές οι συμβάσεις εμπεριείχαν μια ρήτρα η οποία επέτρεπε στο πιστωτικό ίδρυμα να επισπεύσει την αρχικώς συμφωνηθείσα λύση της συμβάσεως και να απαιτήσει την εξόφληση του συνόλου του οφειλομένου κεφαλαίου, συν τους συμφωνηθέντες τόκους, τους τόκους υπερημερίας, τις προμήθειες, τα έξοδα και τις δαπάνες που είχαν συμφωνηθεί.

17. Μεταξύ της 21ης Μαρτίου 2012 και της 30ής Οκτωβρίου 2012, οι τράπεζες κίνησαν διαδικασίες αναγκαστικής εκτελέσεως ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου. Εντούτοις, το αιτούν δικαστήριο ανέστειλε τις διαδικασίες αυτές, εκτιμώντας ότι οι ρήτρες των συμβάσεων που αφορούσαν το επιτόκιο υπερημερίας και την επίσπευση της αρχικώς συμφωνηθείσας λύσεως της συμβάσεως πιθανώς να είναι καταχρηστικές. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Juzgado de Primera Instancia e Instrucción de Marchena αποφάσισε στις 12 Αυγούστου 2013 να αναστείλει τις διαδικασίες εκτελέσεως και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«(A) Οφείλει ο εθνικός δικαστής, σύμφωνα με την [οδηγία 93/13], και πιο συγκεκριμένα το άρθρο 6, παράγραφος 1 της άνω οδηγίας, και με σκοπό την εξασφάλιση της προστασίας των καταναλωτών και χρηστών σύμφωνα με τις αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας, όταν εκτιμά ότι υφίσταται μια καταχρηστική ρήτρα τόκων υπερημερίας σε ενυπόθηκα δάνεια, να κηρύσσει τη ρήτρα αυτή άκυρη και να αναγνωρίζει ότι δεν έχει δεσμευτικό χαρακτήρα, ή, αντιθέτως, οφείλει να αναθεωρεί τη ρήτρα περί τόκων επιβάλλοντας στον επισπεύδοντα ή τον δανειστή αναπροσαρμογή των τόκων;

(B) Συνεπάγεται η δεύτερη μεταβατική διάταξη του [νόμου 1/2013] σαφή περιορισμό της προστασίας των συμφερόντων του καταναλωτή, κατά το μέτρο που επιβάλλει σιωπηρά στον δικαστή την υποχρέωση να αναθεωρεί μια καταχρηστική ρήτρα περί τόκων υπερημερίας, αναπροσαρμόζοντας τους προβλεπόμενους από τη σύμβαση τόκους και διατηρώντας σε ισχύ έναν καταχρηστικό όρο, αντί να κηρύξει άκυρη τη ρήτρα και να κρίνει ότι δεν δεσμεύει τον καταναλωτή;

(G) Είναι η δεύτερη μεταβατική διάταξη του [νόμου 1/2013] αντίθετη προς την [οδηγία 93/13], και ιδίως προς το άρθρο 6, παράγραφος 1, της εν λόγω οδηγίας, κατά το μέτρο που εμποδίζει την εφαρμογή των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας όσον αφορά την

προστασία του καταναλωτή και παρακάμπτει την κύρωση της κηρύξεως ακυρότητας των καταχρηστικών ρητρών περί τόκων υπερημερίας στην περίπτωση των συμβάσεων ενυπόθηκων δανείων οι οποίες συνήφθησαν πριν από την έναρξη ισχύος του [νόμου 1/2013];»

18. Με διάταξη του Προέδρου του Δικαστηρίου της 10ης Οκτωβρίου 2013, αποφασίστηκε η συνεκδίκαση όλων των υποθέσεων προς διευκόλυνση της έγγραφης και προφορικής διαδικασίας και προς έκδοση κοινής αποφάσεως.

19. Οι Unicaja Banco, Caixabank, η Ισπανική Κυβέρνηση και η Επιτροπή υπέβαλαν γραπτές παρατηρήσεις και ανέπτυξαν προφορικώς τα επιχειρήματά τους κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση της 10ης Σεπτεμβρίου 2014.

III – **Ανάλυση**

A – *Προκαταρκτικές παρατηρήσεις*

20. Όπως προκύπτει από τις διατάξεις περί παραπομπής, τα τρία ερωτήματα του αιτούντος δικαστηρίου συνιστούν απλώς διαφορετικές όψεις ενός ευρύτερου ερωτήματος. Εντούτοις, οι μετέχοντες στη διαδικασία αντιλαμβάνονται τις τρεις αυτές όψεις με διαφορετικό τρόπο [8].

21. Σημειώνω ευθύς εξαρχής ότι με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα το αιτούν δικαστήριο ζητεί από το Δικαστήριο να ερμηνεύσει κανόνα εθνικού δικαίου ενόψει εκτιμήσεως του κύρους του. Σύμφωνα με το άρθρο 267 ΣΛΕΕ, κάτι τέτοιο είναι εκτός των ορίων της δικαιοδοσίας του Δικαστηρίου και, κατά συνέπεια, το Δικαστήριο προδήλως δεν είναι αρμόδιο για να απαντήσει το ερώτημα αυτό. Εντούτοις, η κριτική την οποία φαίνεται να ασκεί το αιτούν δικαστήριο στον νόμο 1/2013 εκφράζεται εξίσου έντονα στο τρίτο προδικαστικό ερώτημα, στο οποίο αμφισβητείται η συμβατότητα της δεύτερης μεταβατικής διάταξης αυτού του νόμου με την οδηγία 93/13, και ιδίως με το άρθρο 6, παράγραφος 1, αυτής. Επομένως, και σε κάθε περίπτωση, το Δικαστήριο μπορεί να αποφανθεί επί των αμφιβολιών που εκφράζει το αιτούν δικαστήριο επί αυτού του θέματος.

22. Επιπλέον, το πρώτο και το τρίτο προδικαστικό ερώτημα φαίνονται να συνδέονται στον βαθμό που και τα δυο αφορούν τις νομικές συνέπειες μιας συμβατικής ρήτρας η οποία έχει κριθεί καταχρηστική. Με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο κατ' ουσίαν ερωτά ποιες αρμοδιότητες και υποχρεώσεις έχει ο εθνικός δικαστής σύμφωνα με την οδηγία 93/13 στην περίπτωση μιας ρήτρας τόκων υπερημερίας η οποία κρίνεται καταχρηστική. Από την άλλη πλευρά, με το τρίτο προδικαστικό ερώτημα, το δικαστήριο κατ' ουσίαν ερωτά αν μια διάταξη όπως η δεύτερη μεταβατική διάταξη του νόμου 1/2013 είναι συμβατή με την οδηγία στον βαθμό που περιορίζει αυτές τις αρμοδιότητες και υποχρεώσεις.

23. Ως εκ τούτου, η δική μου προσέγγιση χωρίζεται σε δύο μέρη. Ενώ η απάντηση στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα είναι πρόδηλη, η απάντηση που πρέπει να δοθεί στο τρίτο προδικαστικό ερώτημα οφείλει να είναι λιγότερο κατηγορηματική, ιδίως υπό το πρίσμα των παρατηρήσεων τις οποίες υπέβαλε η Ισπανική Κυβέρνηση.

8 — Κατά την άποψη της Επιτροπής, το πρώτο προδικαστικό ερώτημα αφορά τις αρμοδιότητες του εθνικού δικαστή σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων ενυπόθηκων δανείων, ενώ το δεύτερο και το τρίτο προδικαστικό ερώτημα αφορούν το ως άνω ζήτημα έμμεσα, κατά τρόπο ο οποίος συνδέεται με τη δεύτερη μεταβατική διάταξη του νόμου 1/2013. Συνεπώς, η Επιτροπή προτείνει το δεύτερο και το τρίτο προδικαστικό ερώτημα να εξεταστούν από κοινού. Αντιθέτως, η Ισπανική Κυβέρνηση εκτιμά ότι το πρώτο και το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα αφορούν αμφότερα τη συμβατότητα της τροποποιήσεως του άρθρου 114 του νόμου περί υποθηκών με την οδηγία 93/13, ενώ το τρίτο προδικαστικό ερώτημα αφορά ενδεχόμενη παραβίαση των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας από τη δεύτερη μεταβατική διάταξη του νόμου 1/2013. Για τον λόγο αυτό, η εν λόγω κυβέρνηση προτείνει μια κοινή απάντηση στο πρώτο και το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα. Οι τράπεζες εκτιμούν ότι και τα τρία ερωτήματα παρουσιάζουν ομοιότητες. Εντούτοις, ενώ η Unicaja Banco προτείνει χωριστή απάντηση για το κάθε ερώτημα, η Caixabank προτείνει να δοθεί μία και μόνη απάντηση.

Β – *Αρμοδιότητες και υποχρεώσεις του εθνικού δικαστή σύμφωνα με την οδηγία 93/13 όσον αφορά ρήτρα τόκων υπερημερίας η οποία έχει κριθεί καταχρηστική*

24. Με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ερωτά αν η οδηγία 93/13, και ιδίως το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας, το υποχρεώνει να αφήσει ανεφάρμοστη συμβατική ρήτρα επιτοκίου υπερημερίας η οποία έχει κριθεί καταχρηστική ή, αντιθέτως, αν πρέπει να αναθεωρήσει το επιτόκιο υπερημερίας –ή να επιτρέψει μια τέτοια αναθεώρηση.

25. Όπως προκύπτει από το σκεπτικό των διατάξεων περί παραπομπής, το ζήτημα που καλύπτεται από το πρώτο προδικαστικό ερώτημα έχει ήδη επιλυθεί με τις αποφάσεις Banco Español de Crédito [9] καθώς και Asbeek Brusse και de Man Garabito [10]. Η απόφαση Kásler και Káslerné Rábai [11] , η οποία δημοσιεύτηκε αφότου οι υπό κρίση διατάξεις περί παραπομπής περιήλθαν στο Δικαστήριο, μπορεί επίσης να παρέχει καθοδήγηση.

26. Σύμφωνα με τις ως άνω αποφάσεις, το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 υποχρεώνει τα εθνικά δικαστήρια να αφήνουν ανεφάρμοστες τις καταχρηστικές ρήτρες ώστε να μην παράγουν δεσμευτικά αποτελέσματα έναντι των καταναλωτών, χωρίς ωστόσο τα δικαστήρια αυτά να έχουν την εξουσία να αναθεωρούν το περιεχόμενο των ρητρών αυτών. Η σύμβαση με τον καταναλωτή πρέπει καταρχήν να εξακολουθεί να υφίσταται, δίχως άλλη τροποποίηση πλην της προκύπτουσας από την απάλειψη των καταχρηστικών ρητρών, και υπό την προϋπόθεση ότι, κατά τους κανόνες του εσωτερικού δικαίου, η συνέχιση της συμβάσεως είναι νομικώς εφικτή [12].

27. Ειδικά όσον αφορά τις ποινικές ρήτρες, το Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 δεν έχει την έννοια ότι επιτρέπει στον εθνικό δικαστή, σε περίπτωση που διαπιστώσει τον καταχρηστικό χαρακτήρα μιας ποινικής ρήτρας σε σύμβαση συναφθείσα μεταξύ ενός επαγγελματία και ενός καταναλωτή, να μειώσει το ποσό της ποινικής ρήτρας που βαρύνει τον καταναλωτή, αντί να αποφανθεί ότι η οικεία ρήτρα δεν έχει εφαρμογή έναντι του καταναλωτή αυτού [13].

28. Στην υπόθεση Banco Español de Crédito, η επίμαχη καταχρηστική ρήτρα αφορούσε την καθυστέρηση της καταβολής δόσεων δανείου για την αγορά αυτοκινήτου. Η υπόθεση Asbeek Brusse και de Man Garabito αφορούσε ποινική ρήτρα σε μισθωτήριο συμβόλαιο κατοικίας, η οποία περιλάμβανε και τόκους υπερημερίας.

29. Αντιθέτως, η υπόθεση Kásler και Káslerné Rábai αφορούσε μια ειδική περίπτωση αποζημιώσεως. Στη συγκεκριμένη υπόθεση, το αιτούν δικαστήριο ερωτούσε αν ο εθνικός δικαστής έχει το δικαίωμα να υποκαθιστά με την κρίση του διατάξεις εθνικού δικαίου που αφορούν καταχρηστικό όρο σε σύμβαση καταναλωτικής πίστεως υπό περιστάσεις κατά τις οποίες, αν η σύμβαση δεν μπορούσε να συνεχίσει να υφίσταται χωρίς τον εν λόγω όρο, η ακύρωση της συμβάσεως θα απέβαινε επιζήμια για τον καταναλωτή. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι συνέπεια της ακυρώσεως ολόκληρης της συμβάσεως καταναλωτικής πίστεως είναι συνήθως ότι το ανεξόφλητο ποσό του δανείου καθίσταται απαιτητό και αυτό, τις περισσότερες φορές, ζημιώνει τον καταναλωτή και όχι τον δανειστή. Συνεπώς, στη συγκεκριμένη περίπτωση, το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 δεν αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση που επιτρέπει στον εθνικό δικαστή να θεραπεύσει την ακυρότητα της καταχρηστικής ρήτρας διά της εφαρμογής, αντί αυτής, εθνικής διατάξεως ενδοτικού δικαίου [14].

9 — C-618/10, EU:C:2012:349.

10 — C-488/11, EU:C:2013:341.

11 — C-26/13, EU:C:2014:282.

12 — Βλ. απόφαση Asbeek Brusse και de Man Garabito (C-488/11, EU:C:2013:341, σκέψη 57 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

13 — Απόφαση Asbeek Brusse και de Man Garabito (EU:C:2013:341, σκέψη 59).

14 — EU:C:2014:282, σκέψεις 80 έως 85, και σημείο 3 του διατακτικού.

30. Εντούτοις, η υπόθεση Kásler και Káslerné Rábai δεν είναι σχετική με τις υπό κρίση υποθέσεις. Δεν είναι σαφές με ποιο τρόπο η ακύρωση μιας καταχρηστικής ρήτρας τόκων υπερημερίας, όπως η επίμαχη, θα μπορούσε να αποβεί ζημιογόνος για έναν οφειλέτη καταναλωτή, αφού μια τέτοια ακύρωση θα εξαφάνιζε εντελώς το δικαίωμα του επικαλούμενου την καταχρηστική ρήτρα δανειστή επί των τόκων. Επιπλέον, παρά τα επιχειρήματα που προέβαλαν οι τράπεζες κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, το γεγονός ότι η διαπλαστική εξουσία επί των τόκων υπερημερίας απορρέει από διάταξη εθνικού δικαίου και δεν συνιστά έκφραση της εξουσίας εκτιμήσεως του δικαστή δεν έχει σημασία εν προκειμένω. Πράγματι, όπως προκύπτει από το άρθρο 8 της εν λόγω οδηγίας, η οδηγία 93/13 προβλέπει ελάχιστη εναρμόνιση, πράγμα που σημαίνει ότι τα κράτη μέλη μπορούν να υιοθετούν ή να διατηρούν κανόνες οι οποίοι παρέχουν στον καταναλωτή *μεγαλύτερη* προστασία από εκείνη που παρέχεται ήδη με την οδηγία. Σύμφωνα με τα παραπάνω, η απάντηση στο πρώτο ερώτημα δεν θα πρέπει να διαφέρει από την απάντηση που δόθηκε με τις αποφάσεις Banco Español de Crédito καθώς και Asbeek Brusse και de Man Garabito, την οποία έχω ήδη συνοψίσει στο σημείο 26 ανωτέρω.

Γ – *Η συμβατότητα της δεύτερης μεταβατικής διατάξεως του νόμου 1/2013 με την οδηγία 93/13, εν όψει της υποχρεώσεως του εθνικού δικαστή από την οδηγία αυτή να απαλείφει καταχρηστικές ρήτρες της συμβάσεως*

31. Το τρίτο προδικαστικό ερώτημα αφορά τη συμβατότητα της οδηγίας 93/13 –και ιδίως του άρθρου 6, παράγραφος 1, αυτής– με τη δεύτερη μεταβατική διάταξη του νόμου 1/2013, η οποία εφαρμόζεται στις διαδικασίες εκτελέσεως ή εξώδικης εκποιήσεως που είχαν αρχίσει, αλλά δεν ολοκληρώθηκαν μέχρι τις 15 Μαΐου 2013, όπως επίσης και στις διαδικασίες στις οποίες έχει ήδη προσδιοριστεί το ποσό για το οποίο ζητείται η εκτέλεση ή η εξώδικη εκποίηση. Κατ' ουσίαν, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί αν, σε διαδικασίες αναγκαστικής εκτελέσεως ενυπόθηκων αξιώσεων, δανειστής ο οποίος απαιτεί τόκους υπερημερίας με βάση συμβατική ρήτρα που ορίζει επιτόκιο υπερημερίας μεγαλύτερο από το ανώτατο νόμιμο όριο (τριπλάσιο του νόμιμου επιτοκίου) μπορεί να αναπροσαρμόσει το επιτόκιο υπερημερίας ώστε να μην υπερβαίνει αυτό το όριο.

32. Ευθύς εξαρχής, και παρά το γεγονός ότι το ζήτημα αυτό δεν έχει τεθεί από το αιτούν δικαστήριο, κρίνω σκόπιμο να εξετάσω εν συντομία το ερώτημα αν το άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 εμποδίζει το Δικαστήριο να απαντήσει στο ερώτημα σχετικά με τη συμβατότητα της επίμαχης εθνικής διατάξεως με την εν λόγω οδηγία [15]. Συγκεκριμένα, οι τράπεζες προέβαλαν το επιχείρημα ότι η δεύτερη μεταβατική διάταξη του νόμου 1/2013 είναι διάταξη αναγκαστικού δικαίου, η οποία εφαρμόζεται ανεξαρτήτως της βουλήσεως των μερών και δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13.

33. Έχω ήδη ασχοληθεί με παρόμοια επιχειρηματολογία στην υπόθεση Sánchez Morcillo και Abril García [16]. Αντίθετα με εκείνη την υπόθεση, στις παρούσες υποθέσεις το αιτούν δικαστήριο έχει αμφισβητήσει ρητά τον σύννομο χαρακτήρα των ρητρών τόκων υπερημερίας στις επίμαχες ενυπόθηκες συμβάσεις. Σε αυτό το πλαίσιο, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να γνωρίσει την έκταση των αρμοδιοτήτων και των υποχρεώσεών του σύμφωνα με την οδηγία 93/13, στην περίπτωση που μια ρήτρα κριθεί καταχρηστική. Πρόκειται, δηλαδή, για μια εντελώς διαφορετική κατάσταση από εκείνη που προέκυψε στην υπόθεση Barclays Bank [17], στην οποία το Δικαστήριο έκρινε ότι οι επίμαχες στην εν λόγω υπόθεση εθνικές διατάξεις, οι οποίες καθόριζαν την ισπανική διαδικασία αναγκαστικής εκτελέσεως, ήταν νόμοι ή κανονισμοί οι οποίοι δεν εμπεριέχονταν στην επίμαχη σύμβαση και οι οποίοι βρίσκονταν εκτός του πεδίου εφαρμογής της οδηγίας.

15 — Το άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 ορίζει: «[Ο]ι ρήτρες της συμβάσεως που απηχούν νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου [...] δεν υπόκεινται στις διατάξεις της παρούσας οδηγίας».

16 — Βλ. C-169/14, EU:C:2014:2110, σημεία 22 έως 28.

17 — C-280/13, EU:C:2014:279, σκέψεις 40 και 42. Βλ. επίσης, συναφώς, διάταξη της 8ης Νοεμβρίου 2012, SKP (C-433/11, EU:C:2012:702, σκέψεις 32 έως 34), και απόφαση Kušionová (C-34/13, EU:C:2014:2189, σκέψεις 76 έως 80).

34. Εν συνεχεία, υπενθυμίζω ότι, μολονότι κατά το άρθρο 267 ΣΛΕΕ δεν εναπόκειται στο Δικαστήριο ούτε να αποφαίνεται επί της συμβατότητας κανόνα εθνικού δικαίου με το δίκαιο της Ένωσης ούτε να ερμηνεύει τις εθνικές νομοθετικές διατάξεις, είναι εντούτοις αρμόδιο να παρέχει στο εκάστοτε αιτούν δικαστήριο όλα τα ερμηνευτικά στοιχεία που άπτονται του δικαίου της Ένωσης και του δίδουν τη δυνατότητα να εκτιμά το συμβατό των εθνικών κανόνων δικαίου προκειμένου να αποφανθεί επί της υποθέσεως της οποίας έχει επιληφθεί[18]. Η παροχή μιας τέτοιας βοήθειας απαιτεί πάντοτε μια στοιχειώδη κατανόηση εκ μέρους του Δικαστηρίου των σχετικών εφαρμοστέων εθνικών διατάξεων, μολονότι η κατανόηση αυτή προφανώς υπόκειται απόλυτα στον έλεγχο του εθνικού δικαστή. Έχοντας υπόψη αυτή τη γενική επιφύλαξη, σημειώνω τα εξής.

35. Υπό το πρίσμα των αποφάσεων του Δικαστηρίου στις υποθέσεις Banco Español de Crédito και Asbeek Brusse και de Man Garabito, είναι κατανοητό ότι η δεύτερη μεταβατική διάταξη του νόμου 1/2013 μπορεί να προκάλεσε κάποιες αντιπαραθέσεις, στον βαθμό που φαινόταν να υποχρεώνει τον εθνικό δικαστή να ανεχθεί μια μείωση του επιτοκίου υπερημερίας που ζημιώνει τους καταναλωτές, αντί να κηρύξει άκυρη τη συγκεκριμένη ρήτρα της συμβάσεως. Εντούτοις, προσωπικά θα απέφευγα να καταλήξω σε ένα τέτοιο συμπέρασμα, το οποίο φαίνεται να στηρίζεται σε μια ουσιαστική παρανόηση. Το συμπέρασμα αυτό εδράζεται στη μάλλον ελκυστική άποψη ότι η δεύτερη μεταβατική διάταξη του νόμου 1/2013 κατά κάποιο τρόπο (i) καθορίζει τις συνθήκες υπό τις οποίες ένα συμβατικό επιτόκιο υπερημερίας χαρακτηρίζεται καταχρηστικό και (ii) επηρεάζει την υποχρέωση του εθνικού δικαστή να αφήσει ανεφάρμοστη ρήτρα την οποία κρίνει καταχρηστική. Εντούτοις, οι διατάξεις εθνικού δικαίου που υποβλήθηκαν στην κρίση του Δικαστηρίου δεν συνάδουν με μια τέτοια υπόθεση. Όταν ερωτήθηκε επί του ζητήματος κατά τη διάρκεια της επ' ακροατηρίου συζητήσεως, η Ισπανική Κυβέρνηση επιβεβαίωσε ότι μια τέτοια εικασία ήταν εσφαλμένη. Οι λοιποί παριστάμενοι στην επ' ακροατηρίου συζήτηση διαδικασία δεν διαφώνησαν (τουλάχιστον σε θεωρητικό επίπεδο).

36. Η δυνατότητα ενός δανειστή, σύμφωνα με τη δεύτερη μεταβατική διάταξη του νόμου 1/2013, να αναπροσαρμόσει, κατά τη διαδικασία εκτελέσεως, το επιτόκιο υπερημερίας ώστε αυτό να πέσει κάτω από το νόμιμο όριο των τόκων υπερημερίας που μπορεί να διεκδικήσει μέσω της αναγκαστικής εκτελέσεως ενυπόθηκης απαιτήσεως –υποκείμενης σε ορισμένες προϋποθέσεις– συνιστά κατ' ουσίαν ζήτημα εντελώς διαφορετικό από το ζήτημα αν η συμβατική ρήτρα στην οποία βασίζεται η διαδικασία αναγκαστικής εκτελέσεως είναι καταχρηστική ή όχι. Η ίδια η διατύπωση της συγκεκριμένης διατάξεως υπονοεί ότι αυτή έχει εφαρμογή *τόσο σε καταχρηστικές όσο και σε μη καταχρηστικές* ρήτρες της συμβάσεως.

37. Στο ίδιο πνεύμα, φαίνεται επίσης ότι η δεύτερη μεταβατική διάταξη του νόμου 1/2013 εφαρμόζεται σε συμβατικές ρήτρες τις οποίες το δικαστήριο δεν έχει αρμοδιότητα να ελέγξει ως καταχρηστικές σύμφωνα με την οδηγία 93/13. Για παράδειγμα, ο νόμος 1/2013 φαίνεται να εφαρμόζεται σε ρήτρες οι οποίες αποτέλεσαν αντικείμενο ατομικών διαπραγματεύσεων και οι οποίες βρίσκονται εκτός πεδίου εφαρμογής της οδηγίας όπως αυτό ορίζεται από το άρθρο 3, παράγραφος 1, της εν λόγω οδηγίας. Δεύτερον, αν υποτεθεί ότι η καταβολή τόκου υπερημερίας –ως μιας μορφής τόκου– δύναται να χαρακτηριστεί ως μία από τις βασικές υποχρεώσεις ενός ενυπόθηκου δανείου, υπό την έννοια ότι αποτελεί μέρος της παροχής για την πίστωση που δίδεται[19], η εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα μιας ρήτρας τόκων υπερημερίας σε μια δανειακή σύμβαση καταναλωτή εκφεύγει του ελέγχου κατά το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας (υπό την προϋπόθεση ότι η ρήτρα είναι διατυπωμένη κατά τρόπο σαφή και κατανοητό). Και στις δύο ως άνω περιπτώσεις, δεν νοείται, θεωρητικά, επίκληση της οδηγίας προς αμφισβήτηση της ρήτρας τόκων υπερημερίας. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, το ποσό των τόκων υπερημερίας που εξασφαλίζεται από την υποθήκη, και άρα μπορεί να εισπραχθεί κατά τη διαδικασία εκτελέσεως, παραμένει δεκτικό αναπροσαρμογής σύμφωνα με τη δεύτερη μεταβατική διάταξη του νόμου 1/2013, σε περίπτωση που το σχετικό επιτόκιο υπερβαίνει το ανώτατο νόμιμο όριο.

18 — Βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση KGH Belgium (C-351/11, EU:C:2012:699, σκέψη 17 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

19 — Βλ. επί αυτού του θέματος τις προτάσεις μου στην υπόθεση Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:85, σημεία 58 έως 61).

38. Αυτή η έλλειψη άμεσου συνδέσμου μεταξύ της δεύτερης μεταβατικής διατάξεως του νόμου 1/2013 και της οδηγίας 93/13 γίνεται ακόμη πιο πρόδηλη, δεδομένου ότι ο νόμος περί υποθηκών και, ιδίως, η τρίτη περίοδος του άρθρου 114 του άνω νόμου –με την οποία σχετίζεται η δεύτερη μεταβατική διάταξη του νόμου 1/2013– τυγχάνει εφαρμογής μόνο σε ορισμένα επιτόκια στο πλαίσιο διαδικασίας εκτελέσεως βάσει ενυπόθηκης συμβάσεως, ανεξαρτήτως από το αν ο δανειστής είναι επαγγελματίας και ο οφειλέτης καταναλωτής. Αντίθετα, σύμφωνα με το άρθρο 1 της οδηγίας 93/13, η οδηγία εφαρμόζεται οριζοντίως σε όλα τα είδη συμβάσεων, με την προϋπόθεση ότι αυτές έχουν συναφθεί μεταξύ ενός επαγγελματία και ενός καταναλωτή.

39. Επί του συγκεκριμένου ζητήματος, στις γραπτές παρατηρήσεις της η Ισπανική Κυβέρνηση αναφέρει ότι σκοπός της τρίτης παραγράφου του άρθρου 114 του νόμου περί υποθηκών και, με την ίδια λογική, της δεύτερης μεταβατικής διατάξεως του νόμου 1/2013, είναι να περιορίσει το μέγιστο ποσό το οποίο εξασφαλίζεται από την ενυπόθηκη ακίνητη περιουσία ούτως ώστε να περιορίσει την έκταση των συμβατικών υποχρεώσεων που εξασφαλίζονται από υποθήκη έναντι τρίτων. Το όριο των απαιτητών τόκων υπερημερίας που θέτουν αυτές οι διατάξεις, το οποίο δεν μπορεί να υπερβαίνει το τριπλάσιο του νόμιμου επιτοκίου και το οποίο μπορεί να αφορά μόνο το ανεξόφλητο κεφάλαιο, έχει εφαρμογή στα ενυπόθηκα δάνεια κύριας κατοικίας του οφειλέτη. Κατά τη διάρκεια της επ' ακροατηρίου συζητήσεως, η Ισπανική Κυβέρνηση επιβεβαίωσε ότι οι διατάξεις αυτές απλώς περιορίζουν το ποσό των τόκων υπερημερίας σε σχέση με την υποθηκευμένη περιουσία, και δεν αφορούν τα λοιπά περιουσιακά στοιχεία του οφειλέτη, σε σχέση με τα οποία ο δανειστής δύναται ακόμη να επιδιώξει πλήρη εξόφληση του ανεξόφλητου ποσού σύμφωνα με το άρθρο 1911 του ισπανικού Αστικού Κώδικα. Υπό το πρίσμα των ανωτέρω παρατηρήσεων της Ισπανικής Κυβερνήσεως, φρονώ ότι η τρίτη περίοδος του άρθρου 114 του νόμου περί υποθηκών και, όσον αφορά τις μεταβατικές περιπτώσεις, η δεύτερη μεταβατική διάταξη του νόμου 1/2013 κατ' ουσίαν δεν διαμορφώνουν το επιτόκιο υπερημερίας καθαυτό, το οποίο παραμένει καθαρά θέμα συμφωνίας μεταξύ των μερών, αλλά απλώς θέτουν ένα όριο στο ύψος των τόκων υπερημερίας που μπορούν να αναζητηθούν μέσω αναγκαστικής εκτελέσεως ενυπόθηκης απαιτήσεως. Επομένως, ένας δανειστής έχει ακόμη τη δυνατότητα να επιδιώξει πλήρη εξόφληση οποιουδήποτε ανεξόφλητου ποσού από τα άλλα περιουσιακά στοιχεία του οφειλέτη. Αν αυτή η ερμηνεία του ισπανικού δικαίου είναι ορθή –κάτι το οποίο θα πρέπει να επαληθεύσει το αιτούν δικαστήριο–, δεν αντιλαμβάνομαι με ποιο τρόπο αυτές οι διατάξεις έχουν οποιαδήποτε σχέση, πόσο μάλλον περιορίζουν, τα δικαιώματα που εξασφαλίζει στους καταναλωτές η οδηγία 93/13.

40. Είναι ασφαλώς δυνατόν να προβληθεί το επιχείρημα ότι το μέγιστο επιτόκιο υπερημερίας για ενυπόθηκα δάνεια, όπως ορίζεται στην τρίτη περίοδο του άρθρου 114 του νόμου περί υποθηκών –και, με την ίδια συλλογιστική, στη δεύτερη μεταβατική διάταξη του νόμου 1/2013 – κατά κάποιο τρόπο «επηρεάζει» την εκτίμηση του δικαστή για το αν ένα συγκεκριμένο επιτόκιο είναι καταχρηστικό ή όχι υπό το πρίσμα της οδηγίας 93/13, υπό την έννοια ότι όλα τα επιτόκια που είναι μικρότερα ή ίσα του τριπλάσιου του νόμιμου επιτοκίου δύνανται να θεωρηθούν σύννομα και, αντιστρόφως, όσα βρίσκονται άνω αυτού του ορίου να θεωρούνται καταχρηστικά [20]. Όντως, το αιτούν δικαστήριο εκθέτει ότι η δεύτερη μεταβατική διάταξη του νόμου 1/2013 επιβάλλει «σιωπηρώς» στα ισπανικά δικαστήρια να αναπροσαρμόζουν ρήτρα τόκων υπερημερίας την οποία έχουν κρίνει καταχρηστική. Εντούτοις, δεν αιτιολογεί γιατί η επιβολή αυτή είναι σιωπηρή. Συναφώς, θα ήθελα να επισημάνω τα ακόλουθα.

20 — Κατά τη διάρκεια της επ' ακροατηρίου συζητήσεως, η Ισπανική Κυβέρνηση αναφέρθηκε στα ανωτέρω ως ένα από τα «παράπλευρα» ή «δευτερεύοντα» αποτελέσματα των ως άνω διατάξεων. Οι τράπεζες (κατά περίεργο, ίσως, τρόπο) επίσης υπαινίχθηκαν ένα τέτοιο αποτέλεσμα.

41. Σύμφωνα με το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, ο καταχρηστικός χαρακτήρας μιας συμβατικής ρήτρας πρέπει να εκτιμάται λαμβάνοντας υπόψη τη φύση των αγαθών ή υπηρεσιών τα οποία αποτελούν αντικείμενο της συμβάσεως και με αναφορά σε όλες τις κατά τον χρόνο συνάψεως της συμβάσεως περιστάσεις που ανάγονται στη σύναψή της. Επομένως, πρέπει επίσης να εκτιμώνται οι συνέπειες που μπορεί να έχει η εν λόγω ρήτρα στο πλαίσιο του εφαρμοστέου στη σύμβαση δικαίου, εκτίμηση η οποία προϋποθέτει την εξέταση του εθνικού νομικού συστήματος [21].

42. Συναφώς, μολονότι η τρίτη περίοδος του άρθρου 114 του νόμου περί υποθηκών και, σε σχέση με τη μεταβατική περίοδο, η δεύτερη μεταβατική διάταξη του νόμου 1/2013 περιορίζουν, στο πλαίσιο της διαδικασίας εκτελέσεως, το επιτόκιο των τόκων υπερημερίας που είναι απαιτητοί μέσω αναγκαστικής εκτελέσεως ενυπόθηκης απαιτήσεως στο τριπλάσιο του νόμιμου επιτοκίου, κάτι τέτοιο δεν σημαίνει ότι οποιοδήποτε συμβατικό επιτόκιο άνω του ορίου αυτού είναι αυτομάτως καταχρηστικό ή ότι οποιοδήποτε συμβατικό επιτόκιο κάτω από αυτό το όριο είναι αυτομάτως σύννομο. Δεν υπάρχει απόλυτος κανόνας που να προβλέπει τις περιστάσεις υπό τις οποίες μια ρήτρα περί τόκων υπερημερίας χαρακτηρίζεται αυτομάτως καταχρηστική. Τα μέγιστα επιτρεπτά επιτόκια που ορίζονται σε ένα συγκεκριμένο τομέα του εθνικού δικαίου είναι μόνον ένας από τους παράγοντες οι οποίοι θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη. Προφανώς, είναι εντελώς αδύνατον να διαμορφωθεί ολοκληρωμένη γνώμη όσον αφορά τον καταχρηστικό ή μη χαρακτήρα μιας ρήτρας τόκων υπερημερίας απλώς και μόνο συγκρίνοντας το επιτόκιό της με ένα πολλαπλάσιο του νόμιμου επιτοκίου. Αυτό προκύπτει σαφώς από το σημείο ε′ του παραρτήματος της οδηγίας 93/13 [22], το οποίο κάνει λόγο για ρήτρες που έχουν ως σκοπό ή αποτέλεσμα «να επιβάλλουν στον καταναλωτή που δεν εκτελεί τις υποχρεώσεις του, *δυσανάλογα* υψηλή αποζημίωση» (η υπογράμμιση δική μου), αφού εξ ορισμού το αν η αποζημίωση είναι δυσανάλογη ή όχι σε μια δεδομένη κατάσταση μπορεί να κριθεί μόνον κατά περίπτωση. Συναφώς, φρονώ ότι η εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα ενός επιτοκίου υπερημερίας σε μια δανειακή σύμβαση (υπό την προϋπόθεση, για άλλη μια φορά, ότι ένα τέτοιο επιτόκιο δεν ανήκει στα essentialia negotii της συμβάσεως ή, με κάποιον άλλο τρόπο, δεν εξαιρείται επανεκτιμήσεως) θα πρέπει να έχει ως σημείο εκκινήσεως το ποσό και τη διάρκεια του δανείου, τα οποία μπορεί να διαφέρουν από σύμβαση σε σύμβαση. Εντούτοις, σε τελευταία ανάλυση, μια τέτοια εκτίμηση δεν εναπόκειται στο Δικαστήριο αλλά στα εθνικά δικαστήρια, τα οποία είναι σε θέση να σταθμίσουν αποτελεσματικότερα όλες τις σχετικές περιστάσεις κάθε υποθέσεως και τα οποία είναι πλήρως εξοικειωμένα με το νομικό καθεστώς που συνήθως επιβάλλεται από το εθνικό δίκαιο [23].

43. Σε κάθε περίπτωση, και αν ακόμη υποτεθεί ότι το ενυπόθηκο δάνειο ενός καταναλωτή ορίζει επιτόκιο υπερημερίας κατώτερο του τριπλάσιου του νομίμου επιτοκίου αλλά το οποίο, υπό τις συγκεκριμένες περιστάσεις, κρίνεται καταχρηστικό σύμφωνα με την οδηγία 93/13, δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι το άρθρο 6 της οδηγίας εμποδίζει την αντικατάσταση αυτού του καταχρηστικού συμβατικού επιτοκίου υπερημερίας με ένα χαμηλότερο, άρα και λιγότερο επιζήμιο επιτόκιο το οποίο ορίζεται στο εθνικό δίκαιο. Συναφώς, τίποτα δεν εμποδίζει ένα ισπανικό δικαστήριο να αφήσει ανεφάρμοστη ορισμένη ρήτρα σύμφωνα με το άρθρο 561, παράγραφοι 1 και 3, του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας. Ένας τέτοιος περιορισμός θα προϋπέθετε τουλάχιστον να δοθεί προτεραιότητα στην τρίτη παράγραφο του άρθρου 114 του νόμου και – σε περίπτωση μεταβατικών περιπτώσεων, στη δεύτερη μεταβατική διάταξη του νόμου 1/2013– σε σχέση με το άρθρο 561, παράγραφοι 1 και 3, του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας. Εντούτοις, δεν βρίσκω στις διατάξεις περί παραπομπής στοιχεία που να υποδηλώνουν ότι το ισπανικό δίκαιο πρέπει να ερμηνεύεται κατ' αυτόν τον τρόπο. Αντίθετα, η Ισπανική Κυβέρνηση κρίνει ότι το ανώτατο όριο της τρίτης περιόδου του άρθρου 114 του νόμου περί υποθήκης –και, σε περίπτωση μεταβατικών καταστάσεων, της δεύτερης μεταβατικής διατάξεως του

21 — Διάταξη της 3ης Απριλίου 2014, Sebestyén (C-342/13, EU:C:2014:1857, σκέψη 29 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

22 — Το παράρτημα της οδηγίας 93/13 περιέχει ενδεικτικό και μη εξαντλητικό κατάλογο ρητρών που είναι δυνατόν να κηρυχθούν καταχρηστικές, βλ. όπ.π. (σκέψη 31 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

23 — Βλ., υπό την έννοια αυτή, αποφάσεις Freiburger Kommunalbauten (C-237/02, EU:C:2004:209, σκέψεις 22 και 25), και Kušionová (EU:C:2014:2189, σκέψη 73).

νόμου 1/2013– έχει εφαρμογή μόνον όταν μια συμβατική ρήτρα θεωρηθεί *μη* καταχρηστική, και ως *συμπληρωματικό* μέτρο για την προστασία της κύριας κατοικίας. Αυτό ασφαλώς υπόκειται σε επαλήθευση από το αιτούν δικαστήριο, το οποίο παραμένει το μόνο αρμόδιο να ερμηνεύσει το εθνικό δίκαιο [24].

44. Τούτου λεχθέντος, όταν ερμηνεύει το εθνικό δίκαιο σύμφωνα με την οδηγία 93/13, το αιτούν δικαστήριο θα πρέπει να εκτιμήσει συνολικά το συγκεκριμένο νομικό σύστημα και να εφαρμόσει τις ερμηνευτικές μεθόδους οι οποίες αναγνωρίζονται από το εθνικό δίκαιο, με τρόπο ώστε να επιτυγχάνεται ο δεδηλωμένος σκοπός του άρθρου 6, παράγραφος 1, αυτής της οδηγίας και να εξασφαλίζεται η αποτελεσματική προστασία των συμφερόντων των καταναλωτών [25]. Συγκεκριμένα, φρονώ ότι ο τρόπος με τον οποίο η Ισπανική Κυβέρνηση ερμηνεύει το ισπανικό δίκαιο –δίνοντας προτεραιότητα, σύμφωνα με την οδηγία, στη μη εφαρμογή μιας καταχρηστικής ρήτρας τόκων υπερημερίας, και όχι απλώς στην αναπροσαρμογή του επιτοκίου υπερημερίας– είναι η μοναδική ερμηνεία η οποία εξασφαλίζει τη συμβατότητα του νόμου 1/2013 με τις απαιτήσεις του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13. Επιπλέον, η άποψη της εν λόγω κυβερνήσεως συνηγορεί επίσης υπέρ του ότι μια τέτοια ερμηνεία είναι πράγματι δυνατή στο πλαίσιο του ισπανικού δικαίου.

45. Εν περιλήψει, φρονώ ότι η οδηγία 93/13 δεν αφορά διατάξεις εθνικού δικαίου σύμφωνα με τις οποίες επιτόκια υπερημερίας πρέπει να αναπροσαρμόζονται σε διαδικασίες αναγκαστικής εκτελέσεως ενυπόθηκων απαιτήσεων, στις περιπτώσεις που τέτοιες διατάξεις εφαρμόζονται ανεξαρτήτως από το αν το επίμαχο επιτόκιο θεωρηθεί καταχρηστικό ή όχι. Αν μια διάταξη εθνικού δικαίου (όπως η δεύτερη μεταβατική διάταξη του νόμου 1/2013) περιορίζει, στο πλαίσιο της διαδικασίας αναγκαστικής εκτελέσεως, το ποσό των τόκων που είναι απαιτητοί μέσω της αναγκαστικής εκτελέσεως ενυπόθηκης απαιτήσεως, τότε αυτή λειτουργεί προς όφελος όλων των ενυπόθηκων δανειστών (και όχι κατ' ανάγκη των καταναλωτών). Όσον αφορά τους καταναλωτές, στο μέτρο που μια τέτοια διάταξη λειτουργεί συμπληρωματικά ως προς τα δικαιώματα που τους παρέχει η οδηγία 93/13 –για παράδειγμα, όσον αφορά μη καταχρηστικές ρήτρες ή ρήτρες οι οποίες δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής αυτής της οδηγίας–, αυτή τους εξασφαλίζει καλύτερη προστασία, κάτι που ενθαρρύνει και το άρθρο 8 της οδηγίας [26].

46. Εντούτοις, και σε τελική ανάλυση, η συλλογιστική την οποία ακολούθησα μπορεί να μην αποδειχθεί αποφασιστικής σημασίας για την έκβαση της κύριας δίκης. Κρίνοντας από το περιεχόμενο των διατάξεων περί παραπομπής, φαίνεται ότι το αιτούν δικαστήριο κλίνει προς την άποψη ότι τα επιτόκια υπερημερίας που περιλαμβάνονται στα επίμαχα ενυπόθηκα δάνεια είναι *πράγματι* καταχρηστικά. Αν, με βάση μια συνολική εκτίμηση, κρίνει ότι κάτι τέτοιο πράγματι ισχύει, από την απάντησή μου στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα συνάγεται ότι το αιτούν δικαστήριο οφείλει να μεριμνήσει ώστε οι καταναλωτές να μη δεσμεύονται από τις εν λόγω ρήτρες, χωρίς να αναθεωρήσει το ίδιο το επιτόκιο ή να το αντικαταστήσει με επιτόκιο που προβλέπεται από την ισπανική νομοθεσία.

24 — Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η Ισπανική Κυβέρνηση ανέφερε ότι κατά τη διάρκεια της διαδικασίας ενώπιον του Δικαστηρίου, το γράμμα του άρθρου 83 του βασιλικού νομοθετικού διατάγματος 1/2007 της 16ης Νοεμβρίου 2007, περί εκδόσεως του κωδικοποιημένου κειμένου του γενικού νόμου για την προστασία των καταναλωτών και χρηστών και λοιπών συμπληρωματικών νόμων (Real Decreto Legislativo 1/2007 por el que se aprueba el texto refundido de la Ley General para la Defensa de los Consumidores y Usuarios y otras leyes complementarias· *BOE* αριθ. 287 της 30ης Νοεμβρίου 2007, σ. 49181), το οποίο πιθανώς αποτελούσε τη ρίζα του προβλήματος σχετικά με την αρμοδιότητα ενός δικαστή σύμφωνα με το ισπανικό δίκαιο να αναπροσαρμόζει ρήτρα η οποία έχει χαρακτηριστεί καταχρηστική, ήδη αναθεωρήθηκε από τον νόμο 3/2014 της 27ης Μαρτίου 2014 (*BOE* αριθ. 76 της 28ης Μαρτίου 2014). Η διάταξη αυτή έχει πλέον ως εξής: «Καταχρηστικοί όροι συμβάσεως θεωρούνται αυτοδικαίως άκυροι και δεν θεωρούνται μέρος της συμβάσεως. Για τον σκοπό αυτό, αφού ακούσει τους διαδίκους, ο δικαστής κηρύσσει ανίσχυρες τις καταχρηστικές ρήτρες της συμβάσεως, μολονότι η σύμβαση συνεχίζει να δεσμεύει τα μέρη υπό τους ίδιους όρους, αν μπορεί να υφίσταται χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες».

25 — Βλ., υπό την έννοια αυτή, απόφαση Dominguez (C-282/10, EU:C:2012:33, σκέψη 31). Επίσης, απόφαση Jőrös (C-397/11, EU:C:2013:340, σκέψη 52), και απόφαση του δικαστηρίου ΕΖΕΣ της 28ης Αυγούστου 2014, E-25/13, Engilbertsson, σκέψη 163.

26 — Βλ., υπό την έννοια αυτή, απόφαση Pereničová και Perenič (C-453/10, EU:C:2012:144, σκέψεις 34 και 35).

47. Τέλος, επισημαίνω ότι στο τρίτο προδικαστικό ερώτημα γίνεται αναφορά στις αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας. Εντούτοις, υπό το πρίσμα των ανωτέρω, φρονώ ότι οι αρχές αυτές δεν επηρεάζονται με οποιονδήποτε τρόπο και για τον λόγο αυτό δεν χρήζουν περαιτέρω παρατηρήσεων εκ μέρους μου.

IV – **Πρόταση**

48. Υπό το πρίσμα των προεκτεθέντων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στα ερωτήματα που υπέβαλε το Juzgado de Primera Instancia e Instrucción de Marchena (Ισπανία) ως εξής:

(1) Το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές, υποχρεώνει τα εθνικά δικαστήρια να αφήνουν ανεφάρμοστες τις καταχρηστικές ρήτρες ώστε να μην παράγουν δεσμευτικά αποτελέσματα έναντι των καταναλωτών, χωρίς ωστόσο τα δικαστήρια αυτά να έχουν την εξουσία να αναθεωρούν το περιεχόμενο των ρητρών αυτών. Η σύμβαση με τον καταναλωτή πρέπει καταρχήν να εξακολουθεί να υφίσταται, δίχως άλλη τροποποίηση πλην της προκύπτουσας από την απάλειψη των καταχρηστικών ρητρών, και υπό την προϋπόθεση ότι, κατά τους κανόνες του εσωτερικού δικαίου, η συνέχιση της συμβάσεως είναι νομικώς εφικτή.

(2) Μια διάταξη εθνικού δικαίου, όπως η δεύτερη μεταβατική ρύθμιση του νόμου 1/2013 της 14ης Μαΐου 2013, περί μέτρων για την ενδυνάμωση της προστασίας των ενυπόθηκων οφειλετών και περί της αναδιαρθρώσεως του χρέους και του κοινωνικού μισθώματος (Ley 1/2013 de medidas para reforzar la protección a los deudores hipotecarios, reestructuración de deuda y alquiler social), σύμφωνα με την οποία ένας δανειστής που επιδιώκει αναγκαστική εκτέλεση ενυπόθηκης απαιτήσεως με ρήτρα ορίζουσα επιτόκιο υπερημερίας υψηλότερο από το τριπλάσιο του νόμιμου επιτοκίου δύναται να αναπροσαρμόσει το ποσό των τόκων υπερημερίας που είναι απαιτητοί μέσω της αναγκαστικής εκτελέσεως ενυπόθηκης απαιτήσεως, ώστε αυτοί να μην υπερβαίνουν το ως άνω όριο, είναι συμβατή με την οδηγία 93/13 και ειδικότερα με το άρθρο 6, παράγραφος 1, αυτής, καθόσον η διάταξη εθνικού δικαίου εφαρμόζεται υπό την επιφύλαξη της υποχρεώσεως που υπέχουν από την εν λόγω οδηγία τα εθνικά δικαστήρια να αφήνουν ανεφάρμοστες τις καταχρηστικές ρήτρες σε συμβάσεις καταναλωτών, ώστε αυτές να μην παράγουν δεσμευτικά αποτελέσματα έναντι του καταναλωτή, χωρίς όμως να αναθεωρούν το περιεχόμενο των εν λόγω ρητρών. Εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να αποφανθεί αν κάτι τέτοιο ισχύει, λαμβάνοντας υπόψη συνολικά το εθνικό δίκαιο και εφαρμόζοντας τις ερμηνευτικές μεθόδους τις οποίες αυτό αναγνωρίζει.